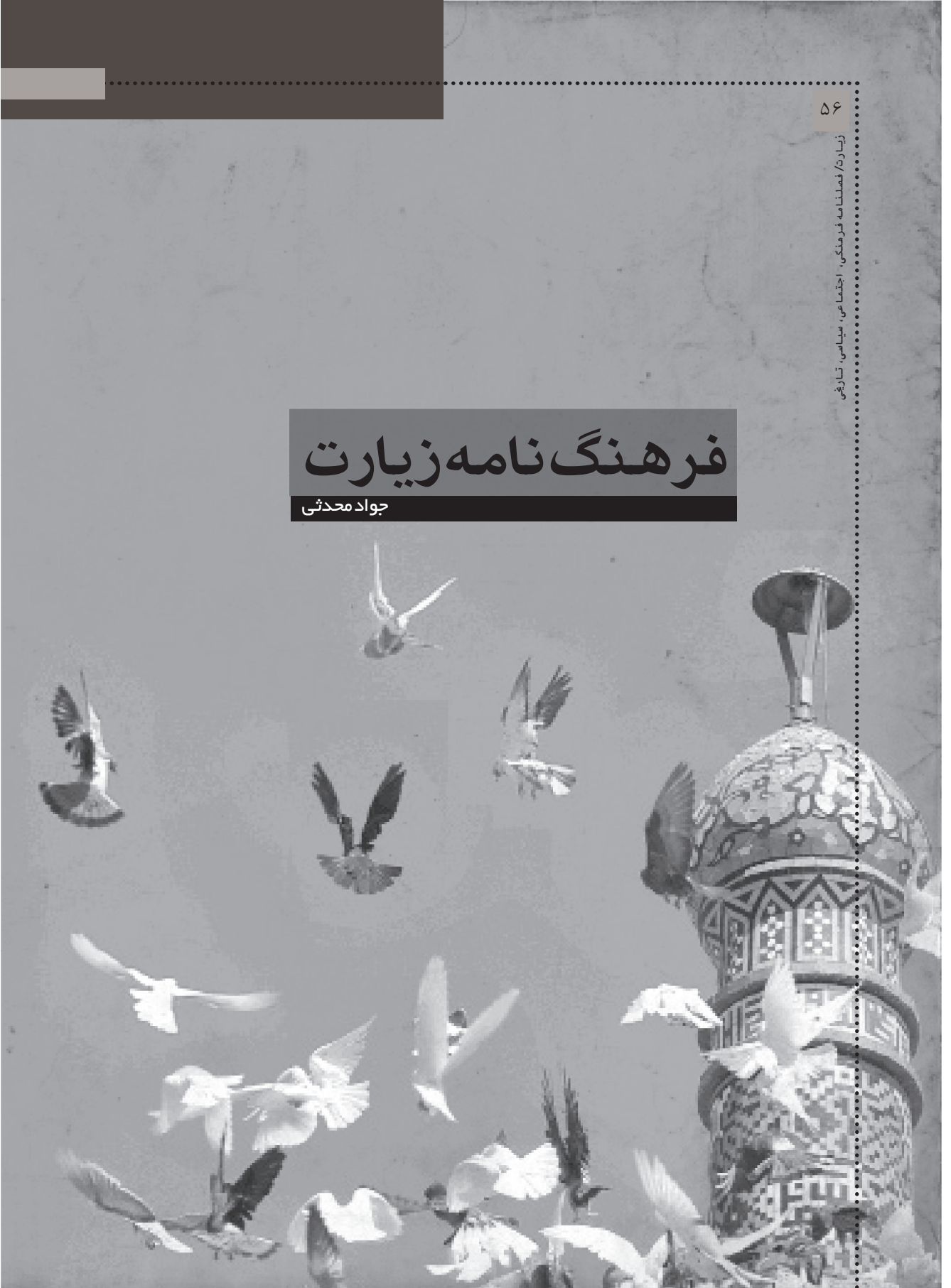

فرهنگ نامہ زیارت

جواد محدثی

در شماره‌های پیشین، به ترتیب الفبا واژه‌های مرتبط با زیارت را تا حرف «ز» و واژه زیارت بررسی کردیم؛ اما واژه‌های حمله‌دار، دیدار، زائر، ذاکر و راهنما، در شماره‌های پیشین از قلم افتاده بود که در آغاز این بخش آمده است.

حمله‌دار (حمل دار)

«حمل» و «حمله» به باری گفته می‌شود که برمی‌دارند و جابه‌جا می‌کنند؛ حمل کردن، جابه‌جا کردن افراد و مسافران و وسایل؛ به کسانی که عهده‌دار حمل و نقل مسافران و زائرانند و به کاروان‌دارانی که زائران خانه خدا یا عتبات مقدسه را به مکه و مدینه و شهرهای زیارتی می‌برند، «حمله‌دار» گفته می‌شود. «حمل دار» و حمله‌دار، رئیس کاروان، خاصه کاروان حج، که گروهی را به حج برد و به راهنمایی او، حاجیان مناسک و اعمال حج و عمره انجام دهند.^۱ امروزه به جای این تعبیر کهن، «مدیر کاروان» گفته می‌شود.

خاک کربلا

به مدخل «تربت» مراجعه شود.

دیدار زائر

همان‌گونه که «زیارت» از مستحبات است، به دیدار زائر رفتن نیز ثواب دارد و از توصیه‌های دینی است. امام صادق علیه السلام فرمود: «هرگاه یکی از برادران دینی شما از دیدار ما یا زیارت قبر ما بازگشت، پس به استقبال او بروید و به او سلام و تبریک و تهنیت بگویید؛ به خاطر موهبتی که خداوند به او بخشیده است. در این صورت، شما هم پاداشی مثل او خواهید داشت».^۲ دیدار زائر، ترویج فرهنگ زیارت و احیای شعائر دینی است و بر همین اساس، میان مسلمانان رواج دارد.

علمایی چند بر زیارت جامعه کبیره، شرح نوشته و لطایف آن را تبیین کرده‌اند. زیارت جامعه دیگری هم نقل شده که مختصرتر است و به آن «جامعه صغیره» گفته می‌شود. در علت نام‌گذاری این دو زیارت‌نامه و زیارت‌نامه‌های جامعه دیگر به «جامعه»، این را هم گفته‌اند که چون هر یک از امامان را می‌توان با آن زیارت کرد، پس جامع و فراگیر است.

ذاکر

کسی که مصیبت‌های اهل بیت علیهم‌السلام و مظلومیت آنان را یاد می‌کند و می‌گوید و می‌گریاند. «ذکر مصیبت» به‌خصوص در محل وقوع آن حوادث، جان‌گدازتر است. از این رو در زیارتگاه‌ها و اعتاب مقدسه، کسانی به ذکر مصیبت می‌پردازند، یا بنا بر نذری که برای روضه‌خوانی در حرم دارند، چیزی به ذاکران می‌پردازند تا در حرم‌ها روضه بخوانند. بخشی از موقوفات آستان‌ها نیز خاص ذکر مصیبت و برپایی مجالس عزا و شعائر دینی در حرم‌ها و کنار قبور اولیای الهی است. این که امام محمد باقر علیه‌السلام وصیت کردند ده سال در منا برای آن حضرت نوحه‌خوانی و عزاداری کنند و مالی به عنوان وقف بر ذاکران برای ندبه و نوحه اختصاص دهند،^۳ اهمیت این امر را نشان می‌دهد و نقش ذکر مصیبت ائمه را در زنده نگه داشتن نام و یاد معصومین علیهم‌السلام حتی در مناسک حج مثل منا، بیان می‌کند.

راهنما

در سفرهای زیارتی، کسی که زائران را به شهر و حرم و اماکن زیارتی راهنمایی می‌کند «راهنما» می‌گویند. در سفر حج به «دلیل الحجاج»، «دلیل الحجاج» و «دلیل الزائر» هم معروف است. راهنمای اماکن زیارتی نقش ویژه‌ای در بهره بردن زائران از سفرشان دارد. به کتاب‌هایی هم که برای این منظور نوشته و چاپ می‌شود و اطلاعات تاریخی و جغرافیایی جاهای دیدنی را به زائر می‌دهند، «دلیل» گفته می‌شود.

زیارت از دور

رفتن به زیارت قبور معصومین علیهم‌السلام توصیه پیشوایان و امری مستحب و نشانه احترام و محبت به ایشان است. کسی که به زیارت می‌رود، از نزدیک و کنار قبر و ضریح معصوم، زیارتنامه می‌خواند که به آن «زیارت از نزدیک» گفته می‌شود. اما

همان گونه که «زیارت» از مستحبات است، به دیدار زائر رفتن نیز ثواب دارد و از توصیه‌های دینی است. امام صادق علیه‌السلام فرمود: «هرگاه یکی از برادران دینی شما از دیدار ما یا زیارت قبر ما بازگشت، پس به استقبال او بروید و به او سلام و تبریک و تهنیت بگویید؛ به خاطر موهبتی که خداوند به او بخشیده است. در این صورت، شما هم پاداشی مثل او خواهید داشت.»

زیارتنامه را از راه دور هم می‌توان خواند یا به محضر پیشوایان سلام داد. فرشتگان الهی سلام زائر را به محضر پیام خدا ﷺ یا امام علیاً می‌رسانند. پیامبر فرمود: «مَنْ سَلَّمَ عَلَيَّ مِنْ عِنْدِ قَبْرِ سَمْعَةَ، وَ مَنْ سَلَّمَ عَلَيَّ مِنْ بَعِيدٍ بُلَّغْتُهُ»؛ هر کس کنار قبرم به من سلام دهد، می‌شنوم و هر کس از دور به من سلام دهد، آن را به من می‌رسانند. زیارت از راه دور نیز مورد سفارش ائمه اطهار و از مستحبات است.

گرچه دوریم، به یاد تو سخن می‌گوییم
بعد منزل نبود در سفر روحانی

زیارت اموات

برای عبرت گرفتن از مرگ و یاد کردن از درگذشتگان و طلب رحمت و آمرزش برای آنان، توصیه شده که انسان به زیارت قبور مردگان و اموات، به ویژه بستگان و والدین برود و برای آنان فاتحه و دعا بخواند و احسان و خیرات نماید و آنان را از یاد نبرد. این دیدار که به آن «زیارت قبور» و «زیارت اهل قبور» هم گفته می‌شود، هم موجب شادی روح شخص درگذشته می‌شود و هم او را برخوردار از رحمت الهی می‌کند و هم برای زیارت‌کننده، مایهٔ پند و عبرت است. اگر این اموات، از اهل علم و بزرگان دین باشند، تکریم آنان نیز به شمار می‌رود. زیارت قبور، امری مشروع و مجاز است و در سیرهٔ پیامبر و مسلمانان هم رواج داشته و هیچ مغایرتی با توحید و توجه به خدا ندارد. پیامبر خدا ﷺ فرمود: «قبرها را زیارت کنید؛ چرا که این کار، هم علاقه و دلبستگی شما به دنیا را کم می‌کند و هم آخرت را به یادتان می‌آورد».^۵ در سخن دیگری، آن حضرت، رقت قلب و اشک چشم و عبرت را از آثار زیارت قبور برشمرده‌اند.^۶

برای زیارت قبور، دعاهای خاصی در کتب دینی نقل شده است. علمای اهل سنت هم (برخلاف توهم وهابیان) سخنان و روایات بسیاری درباره استحباب زیارت اموات دارند.^۷

زیارت امین الله

زیارتی که از طریق جابر، از امام باقر علیاً روایت شده و خطاب به امیرالمؤمنین علیاً و هر امام دیگری خوانده می‌شود. شرح‌هایی بر این زیارت که مضامین عالی اخلاقی و عرفانی دارد، نگاشته شده است. چون این زیارت، با سلام به امام معصوم و با عبارت «امین الله» آغاز می‌شود و امام معصوم، امین خدا در زمین و

نشانه محبت او بر خلاق است، به این نام مشهور گشته و خواندن آن فضیلت و ثواب بسیار دارد. علامه مجلسی آن را نظر متن و سند، بهترین زیارت دانسته و توصیه کرده که در همه حرم‌ها و روضات مقدسه خوانده شود.^۸

زیارت پیاده

یکی از مستحبات زیارت، به‌خصوص در زیارت کربلا، پیاده رفتن به زیارت است که ثواب بسیار دارد و نشانه عشق و معرفت و محبت به امام حسین علیه السلام است و بنابر روایات، برای هر قدمی که زائر برمی‌دارد، حسنه و ثواب فراوان نوشته می‌شود. امام صادق علیه السلام در زیارت سیدالشهداء علیه السلام به زیارت پیاده و پابره‌نه توصیه می‌فرماید: «ثم أمش حافیا»^۹.

سنت پیاده‌روی برای زیارت امام حسین علیه السلام از نجف به کربلا، به‌خصوص در ایام اربعین، بسیار رایج است و دسته‌ها و هیأت‌های بسیار در این آیین معنوی شرکت می‌کنند.^{۱۰}

پیاده رفتن به زیارت خانه خدا نیز مطلوب است. در سیره معصومین علیهم السلام هم نمونه‌هایی از آن نقل شده است؛ از جمله روایت شده که امام حسن مجتبی علیه السلام ۲۵ بار پیاده به سفر حج رفت.^{۱۱}

امروزه نیز به دلیل رشد روحیه معنوی در مردم

و فرهنگ‌سازی مناسب، در ایام خاصی

کاروان‌های پیاده‌زیارتی که به زیارت

حرم حسینی یا قبر مطهر حضرت

رضاء علیه السلام یا زیارت مرقد امام

خمینی علیه السلام در سالگرد ارتحال او

می‌روند، بسیار است و نشانه

عشق و وفاداری به صاحب قبر

است.

یکی از مستحبات زیارت، به‌خصوص در زیارت کربلا، پیاده رفتن به زیارت است که ثواب بسیار دارد و نشانه عشق و معرفت و محبت به امام حسین علیه السلام است و بنابر روایات، برای هر قدمی که زائر برمی‌دارد، حسنه و ثواب فراوان نوشته می‌شود.

زیارت جامعه کبیره

یکی از معروف‌ترین، مفصل‌ترین

و بافضیلت‌ترین زیارت‌نامه‌های مستند

است و در حرم هر امام و خطاب به

اهل بیت علیهم السلام خوانده می‌شود و اوصاف و ویژگی‌های بسیاری درباره ائمه علیهم السلام در آن آمده است. این زیارتنامه که از امام هادی علیه السلام روایت شده، چون جامع‌ترین زیارتنامه ائمه است و بسیاری از فضایل و مناقب و شئون و اختصاصات ایشان در آن بیان شده، به «زیارت جامعه» شهرت یافته است. علمایی چند هم بر این زیارت، شرح نوشته و لطایف آن را تبیین کرده‌اند.^{۱۲} زیارت جامعه دیگری هم نقل شده که مختصرتر است و به آن «جامعه صغیره» گفته می‌شود.^{۱۳} در علت نام‌گذاری این دو زیارتنامه و زیارت‌نامه‌های جامعه دیگر به «جامعه»، این را هم گفته‌اند که چون هر یک از امامان را می‌توان با آن زیارت کرد، پس جامع و فراگیر است.

زیارت خائفانه

زیارت همراه با ترس و نگرانی را گویند. از آن‌جا که بنی‌امیه و بنی‌عباس نسبت به ائمه اطهار و دودمان پیامبر صلی الله علیه و آله دشمنی داشتند، مردم را از زیارت آنان به‌ویژه زیارت کربلا باز می‌داشتند و زائران را دستگیر کرده و آزار می‌دادند یا به قتل می‌رساندند. از این رو زیارت امام حسین علیه السلام معمولاً همراه با ترس و خوف بوده است؛ چون زیارت، پیوند با ائمه و ابراز ولایت به آنان است، نوعی مبارزه شیعیان قلمداد می‌شد و برای خلفا خوشایند نبود.

در روایات آمده است که در راه زیارت قبر امام حسین علیه السلام هرچه خوف و خطر و ترس بیشتر باشد، ثواب آن هم بیشتر است؛ چون مقابله با فشارهای حکومت ظلم و استقبال از خطر در راه زیارت سیدالشهداء و وفاداری به خط اهل بیت نشانه عشق و ارادت به ایشان است. امام صادق علیه السلام درباره زیارت خائفانه قبر سیدالشهداء علیه السلام به محمد بن مسلم فرمود: «ما کان من هذا اشد، فالثواب فیهِ علی قدر الخوف، و من خاف فی ایتانه آمن الله روعته یوم یقوم الناس لرب العالمین»^{۱۴} هرچه نگرانی و ترس بیشتر باشد، ثواب هم به قدر خوف است. هر که در راه زیارت قبر آن حضرت دچار ترس شود، خداوند در روزی که مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان به حساب می‌ایستند، او را از ترس و دلهره قیامت ایمنی می‌بخشد.

در حدیث دیگری آمده است که زیارت امام حسین علیه السلام واجب و فرض است و به آن امر شده و این تکلیف به خاطر ترس ساقط نمی‌شود: «... و انّها لا تُترک للخوف»^{۱۵}

زیارت خاصه

برخی زیارتنامه‌ها مخصوص خواندن در حرمی خاص یا خطاب به امامی خاص، یا روز و مناسبتی خاص است و توصیه شده که در روز معین و و مناسبت ویژه آن را بخوانند. به این گونه زیارات «زیارت خاصه» یا مخصوصه گفته می‌شود؛ مثل زیارتی که در روز اربعین یا نیمه شعبان خوانده می‌شود. زیارت خاصه، در مقابل زیارت مطلقه است که هر زمان و در هر جا می‌توان آن را خواند. در کتب دعا دیده می‌شود که مثلاً برای امیرالمؤمنین علیه السلام چندین زیارت مطلقه نقل شده و زیارت‌هایی خاص نیز برای روز مبعث یا غدیر خم و امثال آن وارد شده است. ادامه دارد

پی‌نوشت‌ها:

۱. لغتنامه دهخدا، واژه «حمل‌دار».
۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۹۹، ص ۳۰۲.
۳. همان، ج ۴۶، ص ۲۲۰.
۴. همان، ج ۹۷، ص ۱۸۳.
۵. سنن بیهقی، ج ۴، ص ۷۷؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۴۷۶.
۶. سنن بیهقی، همان.
۷. علامه امینی رحمته الله در جلد ۵ «الغدیر» بحث مفصلی درباره زیارت، از جمله زیارت قبور دارد و ۵۲ مورد را از تاریخ ذکر می‌کند که ائمه، صحابه، علما و بزرگان از همه فرق و مذاهب، قبر مردگان را زیارت می‌کردند و گاه از ایشان حاجت می‌گرفتند.
۸. مفاتیح الجنان، زیارت دوم از زیارت‌های مطلقه امیرالمؤمنین علیه السلام.
۹. شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۵۹۵.
۱۰. رک: جواد محدثی، فرهنگ زیارت، فصل پنجم.
۱۱. ابن شهر آشوب مناقب، ج ۴، ص ۱۴.
۱۲. از جمله شرح آیت الله جوادی آملی به نام «ادب فنای مقربان» که چند جلد آن تاکنون منتشر شده است.
۱۳. مفاتیح الجنان، قبل از زیارت جامعه کبیره، به روایت از حضرت رضا علیه السلام.
۱۴. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۵۷.
۱۵. شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۴۶.
۱۶. مفاتیح الجنان، قبل از زیارت جامعه کبیره، به روایت از حضرت رضا علیه السلام.